

SZÁLLÁSI ÁRPÁD: OSVÁT KÁLMÁN (1880–1953)

AKI SZERKESZTŐNEK SZÜLETETT, AZ ORVOSTUDOMÁNY SEM MENTI MEG

**Digitalizálták a Magyar Tudománytörténeti Intézet munkatársai,
Gazda István vezetésével.**

Osvát Kálmán Nagyváradon született, a holnap városában, ahol az új magyar irodalom. Négy évvel volt fiatalabb fivérénel. Anyai ágon Nagykárolyból származott és erre érdemes kitérnünk, ugyanis ennek a partiumi kisvárosnak még nincs kijelölve a helye a magyar szellemtörténetben. Kétségtelenül Nagyvárad hatósugarába tartozott, de sajátos arculattal. Mint ahogy történni szokott, ilyenkor jönnek a tehetségek, a környék fiataljait gyűjti az iskola. A XIX. század negyedik negyedében itt született Jászi Oszkár, a híres szociológus és Kaffka Margit, a mindmáig legnagyobb magyar író. Elégé ismert, hogy Kaffka Margit a tragikus sorsú orvostudós, Bauer Ervin felesége volt, az viszont kevésbé, hogy Jászi Oszkár apja, Jászi (1881-ig Jakubovits) Ferenc kitűnő orvosnak számított. A 'Wiener Medizinische Wochenschrift' és az 'Orvosi Hetilap' egyaránt szívesen hozták a főleg diftériával foglalkozó tanulmányait, Eperjesi álnéven a szépirodalommal is kacérkodott.

E sorok írója 1954–1958 között ismerte id. Ááron Béla úgy kilencvenéves korában járó özvegyét, férje a századfordulón a nagykárolyi kórház igazgatója volt. A dolog érdekessége, hogy az idős hölgy jól emlékezett Jászi Ferenc doktorra, aki szerinte a nagykárolyi diákok ingyenes orvosa volt. Ez magában még nem lenne indok a kitérőre, ha 1888–1892 között nem lett volna a gimnázium diákja Ady Endre, aki közben átesett egy reumás lázon. A Krasznai árterében beszakadt a jég alatta, megfázott, torokgyulladást kapott, fájtak az ízületei. A betegsége ismert, kezelőorvosáról ez idáig nem tudunk. A nagy költő nagykárolyi éveivel Hetey Zoltán 'Ady Bandi – Ady Endre' című könyve foglalkozik, a volt osztálytárs jogán. Okunk van feltételezni, hogy a szerző, ha tudott is Jászi esetleges kezelőorvosi szerepéről, tendenciózusan elhallgatta. Áárynak mandulagyulladása volt, orvosunk tonsillaszakértő (könyvet írt a roncsoló toroklobról), szociális indítekből ingyenes iskolaorvos, vajon az „Ides” nem vitte volna el hozzá kedves nagyfiát, féltett kincsét, amikor Nagykárolyban lakott, a szülőfaluban pedig nem volt orvos? Az Ady-kutatás ennek a tisztázásával még adós. Míg az óriási Jászi-hagyatékból elő nem kerül valami, marad az „alapos gyanú”. Ááron doktor özvegyének szóbeli közlését mindenképpen fontosnak tartottuk feljegyezni.

E kitérő után nézzük a második Osvát zezugos szerkesztői pályafutását, amely olykor már vesszőfutás volt. Székely Jenőnek a 'Nyugat' 1923-as évfolyamában megjelent szavaival: „túl a nyomtatott lapokon, komoly harcos természet. Nyugtalan előre lendülés az igazság útjait taposó örök ember felé.” Osvát Ernő beiratkozott a jogra, de nem végezte el, a nála négy évvel fiatalabb Kálmán viszont lege artis orvosdoktor lett. Az Osvát család ekkor már a fővárosban lakott. A fiatal orvos érdeklődése a peremvidéki szülőföld felé fordult. Előbb a

gyulai kórház elmeosztályán gyakornokoskodott, ahol nemcsak a betegekkel, de a kisebbségi sorssal is megismerkedett, így volt erkölcsi alapja későbbi, hasonló helyzetében az emberi méltóságért, a szellemi szuverenitásért bátran kiállni. A kórházat elhagyva körorvosként megfordult Tekeújfaluban, Bátoron, Ugrán, Temesvárt, utolsó állomása Resicabánya, ahol gyógyszerügyben összeveszett a bányatárs-pénztárral, s húga, Osvát Edit szerint úgy feldühödött, hogy fálnak fordítva a névtáblát, búcsút mondott a gyógyításnak. Hasonlóképpen emlékezik Székely Jenő: „A vándor körorvosi tábla megfordult a házon. De a másik oldala még üres. Osvát Kálmán elindul, és ráírja az életét.”

Első próbálkozása az Osvát Ernő szerkesztette 'Figyelő' (1905) hasábjain jelent meg 'A tudományos regény. Jules Vernéről' címmel, a sci-fi klasszikusának korai méltatása ez, a nagy jövőbelátóé, akinél kezdetben a fantasztikumon volt a hangsúly, ma egyre inkább a tudományos megsejtésen. Aztán a 'Pesti Napló'-nak írta turf-sorozatát a balparti lóversenyekről, Krúdy és még oly sok magyar író reménytelen szerelméről. Majd jött a világvesztő tragédia, amikor az embereket és lovakat egymás ellen rohamra parancsolták, és a nézőtér helyett aknák dübörögtek. Kezdő írónk gyenge fizikumával harctéri tudósítónak hiába ajánlkozott volna.

Az ország talán egyedül tollforgatókban nem szűkölködött, a felelőtlen uszítóktól a háború borzalmait méltóan megverselő Gyóni Gézáig. Osvát Kálmán ismét orvos lett, s kötözés közben a Bruszilov-áttörésnél ő maga is súlyos térdsérülést szenvedett. A harcképtelenné vált orvos a marosvásárhelyi helyőrségi kórházba került, felgyógyulása után kinevezték a kórház parancsnokává. A parancsnok utolsónak hagyhatta volna el a „fedélzetet”, de erre már nem volt idő. A trianoni döntést követően a szolgálati helyén maradt, de rövidesen kiderült, hogy vezetésére már nem tartanak igényt. Ekkor lett belőle erdélyi szerkesztő.

„Bátor, okos, hívó szavára a 'Zord idő'-ben Erdély legkomolyabb írói köréje csoportosultak. Áprily Lajos, Berde Mária, Molter Károly, Nyíró József, Nagy Emma, Tompa László” – ahogy Székely Jenő írta róla a 'Nyugat'-ban. Elképzelése nem bírt a hármas akadállyal, a papírhíánnyal, az új bürokrácia packázásaival és (ami a leginkább elszomorította) a saját olvasóközönsége értetlenségével. A Kemény Zsigmondot idéző folyóirat hamar megszűnt, aztán akár Németh László a 'Tanú'-t, ő is egyedül írta az 'Erdélyi levelek'-et, a 'Kalauz'-t, a 'Hétfői levelek'-et, 'A fölösleges ember'-t, a 'Repriz'-t. A válogatáskötet 'Levelek a fiamhoz. Főúr!' címmel jelent meg (Marosvásárhely, 1923), recenzióját a 'Nyugat'-ban a már idézett Székely Jenő írta: „Osvát Kálmán a fián keresztül a felnőttekhez beszél, és amikor a főúrnak a régi élet szépségeiről magyaráz, a gyermeknek mond mesét. Annak a gyermeknek, aki a mai ütött életben nő, keseredik emberré.”

Ahogy a Vajdaságban egy lázas vidéki orvos, Szenteleky Kornél, úgy Erdélyben Osvát Kálmán is munkálkodott a kis népek közötti szellemi hídverésen.

Kiadta a 'Románia felfedezése' című kötetet, bejárta Regátot, találkozott a románok Móricz Zsigmondjával, Mihail Sadoveanuval, szót értettek a sovinizmus elvetésében, egymás tiszteletének szükségességében. A legszerényebb szerkesztői asztalt tagadta meg tőle a sors, holott szerkesztőnek született, akár testvérbátyja. Mikor próbálkozásai kudarcba fulladtak, a perc műfaját, a pódiumi szereplést választotta Nagy Endre igényével, amelynek modern színpadját még látta Nagyváradon. Ligeti Ernő szerint „folyékony és jól betanult mondatainak hajlékonysága mögött a szókimondás könnyörtelenségével kitűnő szatirikus, csiszolt stilisztika, tiszteletreméltóan merész és nemegyszer enfante terrible-je az erdélyi közéletnek. A húszas éveknek és egy kicsit az egész hőskornak is az egyik legromantikusabb alakja.”

A 'Nyugat'-nál írással később jelentkezett, de csodálatos kis remekléssel. Az Akadémia centenáriuma Babits írt bevezetőt 'Akadémia és irodalom' címmel, amelyben Ady és Móricz negligálását veti az akadémikusok szemére. A nagy alapítóról Osvát Kálmán emlékezett meg, Széchenyi arcát idézi, „kit röpit a láz, a munka monomániája... odaáll és nekem Lánchidat épít, Vaskaput robbant, vasutat vezet, Tiszát szabályoz – ezt tessék

megérteni – ez ebben a Széchenyi-komplexumban a szívelállítóan érdekes”. Őt, az orvost nem érdeklik „a kedélyzavar orvosi és lelki dokumentumai”.

Az 1926-os évfolyamban Földi Mihály 'Utolsó felvonás' című színművét ismertette, Forgács Rózsi Kamaraszínházának bemutatója nyomán. A darab Fogarassy Sándor elzúllott író színlelt öngyilkosságáról szól, aki új életet kezd Fogarassy Jánosként. A szintén orvos végzettségű Földi a 'Sándor és Sándor' című kisregényét dramatizálta sikeres kommersz színdarabbá, az elismerés inkább a színháznak szól.

1926 fordulópont az erdélyi irodalmi életben. Megalakult az Erdélyi Helikon Társaság, megindult a 'Korunk' című folyóirat, előbb Dienes László, majd 1929-től Gaál Gábor szerkesztésében. Osvát, a szerkesztői asztal nélküli szerkesztő, nem érezte magát mellőzöttnek. Ő adta az első jelzést róluk a 'Nyugat' hasábjain. A „feszült atmoszférájú Erdélyben” van, aki a passzivitást, van, aki a „tettekkel aktivitást” választja. Osvát elsősorban az erdélyi olvasót dicséri, akinek könyvespolcán Ady és Maupassant mellett már ott sorakoznak az Erdélyi Szépmíves Céh korai kiadványai, Koós Károly tervezte kivitelezésben. Az elbeszélőket bemutatva: „béna ember örvendezik így az ujjak játékának”. Főleg Berde Máriát, Makkai Sándort, Ligeti Ernőt, a galgói körorvos Bárd Oszkárt, Koós Károlyt és Molter Károlyt méltatja. Továbbá Tabéry Géza 'Szarvasbika' című könyvét, amely a Bolyaiakról szól, transzilván szellemben.

A 'Nyugat' olvasóinak figyelmét ő irányította először az erdélyi írókra. Akiket korábban egy kicsit ő fedezett fel, mert az Osvátok dolga írók útjait egyengetni. Pedig az életben a sajátjukat is nehezen tudták. Osvát Ernő aszkétizmusa szerzetesi volt, Osvát Kálmán anyagi egzisztenciáját egy vasúti szabadjegy jelentette, így szálloda helyett inkább vonaton aludt, Marosvásárhely és Tövis állomása között zötyögve. Legutolsó erdélyi vállalkozása az 1928-ban kiadott 'Erdélyi Lexikon' volt.

Gaál Gábor szerint „az élő és legközelebbi múlt Erdélyének a lexikona a könyv. Első teljes seregszemle. Számla és Nyilvántartó. Minden fontos dolog és jelentős közéleti-eleven benne van. – Szászok, románok, magyarok. A három nép szellemiségei először kapnak egymásra világító, együttes értelmet.”

Bátyjának tragikus halála után átköltözött az anyaországba, de a szuicidum és a repatriálás kettős sokkolása szinte bénítólag hatott rá. A 'Nyugat' 1930-as évfolyamának első számában még disputát folytat Nagy Endrével a konferanszié kérdésében. Mindketten abszolút szakértői. Egyedül a novella pódiumképes voltában van közöttük nézetkülönbség. Nagy Endre szerint a dobogó nem bírja el a betanult elbeszélést, Osvát szerint igen. Megpróbálta Erdélyben Ambrus Zoltán egyik remekművével, kár, hogy a hallgatók tapsát Nagy Endre nem hallotta.

Ugyanezen évfolyam 22. számában a testvér illetékességével ír a szerkesztői tüneményekről, aki cikkeit rendszerint O. E. monogrammal írta alá. Aztán hosszú hallgatás, apró kulimunkákból tengődött. Egyre többen bíztatták Osvát Ernő biográfiájának megírásával, cikkeinek összegyűjtésével. A 'Nyugat' jogutódja, a 'Magyar Csillag' 1944. március 15-én, tehát a teljes betiltás előtt az 'Előfutamok: Osvát-életrajzhoz' című írását hozta le. A szerkesztő, Illyés Gyula tüntetően közölte Radnótit, Nagy Lajost, Osvát Kálmánt, míg a megszállás beléjük nem fojtotta a szót. Utolsó cikkében még a humor is felcsillan, hiszen a szigorú szerkesztőt Noshát Ernő!-nek is becézték a kéziratvivők. Ő maga találóan csillagásznak nevezte bátyját, hiszen csillagokat fedezett fel.

1945-ben végre megjelentek 'Osvát Ernő összes írásai' Osvát Kálmán szerkesztésében. Később, amint egykor az orvosi névtáblát, az irodalmi is befelé fordította. Utolsó éveit Tolsztoj, Pascal és Kempis Tamás társaságában töltötte, az Akadémia pedig Ambrus Zoltán írásainak a sajtó alá rendezésével bízta meg. Szívesen vállalta: Ambrus az Osvátok kedvenc írója volt. Ezt a szép elhatározást szakította félbe 1953-ban egy végzetes apoplexia. Húga

szerint sokszor elmondta: „uccát nem neveznek el rólam, szobrot nem állítanak nekem, de itthon, keresztúton, ha ketten találkoznak, nevem felemlegetik”.

Bátyja árnyéka rávetült a született szerkesztőre. Az orvosok általában szeretik a humán műveltséget, sokan biztos egzisztenciájukat áldozzák fel a művészi hivatásért, legtöbbször csak annak illúziójáért. Humán műveltség humánum nélkül öncélú és tartalmatlan. Kétszeresen tartalmas viszont a kisebbségi sorban élő orvos-művészeké, Szenteleky Kornélé, Forbáth Imrée és Osvát Kálmáné, hogy csak a három legismertebbet említsük.

A 'Nyugat' orvosíróit méltatva sem feledkezhetünk meg róluk.